

EKOLOGINĖS ŽEMDIRBYSTĖS SISTEMA LIETUVOJE: SERTIFIKAVIMAS, VADYBA, PLĖTRA IR PERSPEKTYVOS

Juozas Pekarskas¹, Anželika Raškauskienė¹, Algirdas Gavenauskas¹, Tomas Demikis²
Aleksandro Stulbinskio universitetas¹, Viešojo įstaiga „Ekoagros“²

Anotacija

Straipsnyje analizuojama dabartinė ekologinės gamybos būklė ir jos sertifikavimo sistema Lietuvoje. Lietuvoje yra viena sertifikacijos įstaiga VŠĮ „Ekoagros“, kuri įkurta 1997 m. kovo 14 d., o jos steigėjais yra Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir sveikatos apsaugos ministerijos. Iki tol ūkių sertifikavimą vykdė Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrija „Gaja“. Nuo 2005 m. „Ekoagros“ yra akredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos, o 2010 m. ji perakredituota ir išplėsta akreditavimo sritis penkerių metų laikotarpiui. Šiuo metu VŠĮ „Ekoagros“ dirba ekologinės augalininkystės, gyvulininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, laukinės augalijos rinkimo, maisto produktų sertifikavimo ir pagalbinių medžiagų, skirtų ekologiškai gamybai, patvirtinimo srityse. Yra patvirtintos atskirų sričių sertifikavimo sistemos, kurių griežtai laikomasi vykdant sertifikavimo procedūrą. Lietuvoje ekologiška produkcija buvo ženklinama įvairiai, o dabar ženklinama pagal nustatytas ES ir nacionalinių teisės aktų reikalavimus. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą bei gerokai padidėjus kompensacinėms išmokoms už ekologinį ūkininkavimą, paspartėjo ir ekologinio ūkininkavimo plėtra. Jau 2004 m. Lietuvoje buvo sertifikuoti 1178 ekologinės gamybos ūkiai arba 478 vnt. ir 68,3 proc. daugiau, palyginti su 2003 m. Ekologinės gamybos ūkių didėjo iki 2007 m. kaip buvo sertifikuoti 2855 ūkiai. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam didelės įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir gerokas išmokų dydžio sumažėjimas. Skirtingai nuo ūkių skaičiaus plotas, kuriame ūkininkaujama ekologiškai ir toliau didėja. Kompensacinių išmokų dydis turi didelės įtakos ekologinės gamybos plėtrai Lietuvoje. Ekologinė gamyba Lietuvoje yra perspektyvi ūkio šaka ir turi geras perspektyvas plėstis. Ekologinės gamybos ūkiuose išauginama žymiai mažesni varpinių ir ankštinių javų bei rapsų derliai nei vidutiniškai Lietuvos ūkiuose. Tik auginant grikius ekologiniuose ūkiuose gautas didesnis derlius nei vidutiniškai Lietuvoje. Lietuvos ekologinės gamybos sistemoje svarbią vietą užima ekologiškų produktų perdirbimas. Įmonių, kurios užsiima ekologiškų produktų perdirbimu pastoviai didėja. Jei jų 2002 m. buvo sertifikuota 17, tai 2011 m. net 82. Atitinkamai didėjo ir užsiimamų veiklų skaičius nuo 17 2002 m. iki 90 2011 m. Yra sertifikuotos dvi maitinimo įmonės. Ekologinės gamybos procesas Lietuvoje tikrinamas griežtai, laikantis nustatytų procedūrų ir teisinių normų. Pagal Ekologinio žemės ūkio taisykles sertifikavimo įstaiga kasmet atlieka ne mažiau kaip 15 proc. visų ūkio subjektų papildomų patikrų vietoje, o taip pat kasmet iš ne mažiau kaip 3 proc. visų pateikusių paraišką ūkio subjektų paimama mėginių, pirmumą teikdama rizikingiausiai grupei priskirtiems subjektams. Skirtingais metais nustatoma skirtingas kiekis įvairaus pobūdžio pažeidimų ir taikomos įvairaus lygio sankcijos. VŠĮ „Ekoagros“ duomenimis 2011 m. dėl neleistinų ekologinėje gamyboje medžiagų panaudojimo nesertifikuoti 16 ūkių (1224 ha) ir 3 perdirbimo ūkio subjektai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ekologinis ūkininkavimas, sertifikavimo sistema, ženklavimas, plėtra, perspektyvos.

Įvadas

Agrarinės politikos pokyčiai Europos Sąjungoje nuo žemės ūkio į alternatyvią veiklą ir aplinkos apsaugą bei paramos žemės ūkiui transformavimas nuo kainų reguliavimo rinkoje į tiesiogines išmokas patiems gamintojams bei kiti veiksniai didino visuomenės susidomėjimą ekologiškais maisto produktais. Labai padidėjo ekologiškos produkcijos paklausa ir vartojimas, o jos rinkoje yra didelis stygius. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika vis labiau orientuojama į ekologinį ūkininkavimą. Todėl dalis ūkininkų iš intensyvios gamybos perėjo į ekologinę, bet skirtingose ES šalyse ekologinio ūkininkavimo plėtra yra nevienoda. Ekologinės gamybos metodas vaidina dvigubą vaidmenį visuomenėje: sukurama specifinė rinka, tenkinanti vartotojų paklausą ekologiškiems produktams, taip pat teikiama nauda visuomenei, prisidedant prie aplinkos apsaugos bei gyvūnų gerovės ir kaimo plėtros. Ekologinis ūkininkavimas yra pripažįstamas kaip darnaus žemės ūkio išraiška ir yra reikšmingas savo potencialiomis galimybėmis spręsti žemės ūkio produktų konkurencingumo, kaimo gyventojų užimtumo ir papildomų pajamų klausimus bei kartu yra prevencinė aplinkos apsaugos priemonė (Liivaaik, 1999; Eidukevičienė, Bučienė, 2005;

Rutkoviene, Garliauskienė, 2007; Skulskis, Girgždienė, 2009; Bučienė, Rindokienė, 2010; Skulskis, 2010).

Europoje ekologine žemdirbyste užsiimama nuo seno ir šiuo metu yra apie 167 tūkstančiai sertifikuotų ūkių, kurie ūkininkauja daugiau nei 6,5 milijonuose hektarų. Europos Sąjungos šalyse taip ūkininkauja 140 000 ūkių ir sertifikuotas plotas apima 5,8 milijono ha. Tai sudaro 3,4 proc. nuo visų žemės ūkio naudmenų. Tuo tarpu ekologinio žemės ūkio idėjos Lietuvą pasiekė tik 1991 m., kartu su šalies nepriklausomybe, o ekologiškų produktų gamyba pradėta 1993 metais. Ekologinį ūkininkavimą lemiančius veiksnius galima suskirstyti į išorinius ir vidinius. Išoriniams veiksniams priskiriami veiksniai, susiję su agrarine politika ir rinka: teisinės nuostatos, parama, paklausa, kainos ir pan. Vidiniai veiksniai yra susiję su ūkio ir ūkininkaujančio savybėmis. Jiems priskiriami gamtos, finansiniai, žmogaus sukurtieji, žmogiškieji ir socialiniai ištekliai (Pekarskas ir kt., 2007, 2008; Skulskis, Girgždienė, 2009; Krikščiukaitienė, Namiotko, 2012).

Lietuvoje ekologinis ūkininkavimas vystėsi sparčiai. Nuo 1997 iki 2004 m. ekologinės gamybos ūkių skaičius padidėjo nuo 106 iki 700 vnt. arba 6,6 karto. 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą bei gerokai padidėjus kompensacinėms išmokoms už ekolo-

ginį ūkininkavimą, paspartėjo ir ekologinio ūkininkavimo plėtra. Ekologinės gamybos ūkių skaičiaus Lietuvoje didėjo iki 2007 m. kaip buvo sertifikuoti 2855 ekologinės gamybos ūkiai. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir išmokų dydžio sumažėjimas. Tuo tarpu vertinant ploto, kuriame buvo ūkininkaujama ekologiškai, pokyčius galima pastebėti, kad skirtingai nuo ūkių skaičiaus jis ir toliau didėja (Pekarskas ir kt., 2008; Pekarskas et al., 2011).

Tyrimų tikslas – išanalizuoti ekologinės gamybos Lietuvoje sertifikavimo sistemą, esamą ekologinės žemdirbystės būklę, jos plėtros perspektyvas ir problemas.

Tyrimų metodai: mokslinės literatūros analizė, faktinė ir statistinė duomenų analizė.

Rezultatai

Ekologinis ūkininkavimas išplitęs visame pasaulyje ir rinkai tiekiami patys įvairiausia produkcija, kuri yra labai paklausė tarp vartotojų. Yra nemažai teisės aktų, kurie reglamentuoja ekologinę gamybą atskirose valstybėse. Šiuo metu Europos Sąjungoje ekologiškai ūkininkaujama pagal reglamentų Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo ir panaikinantis Reglamentą (EEB) Nr. 2092/91 ir Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008, kuriuo nustatomos išsamios Tarybos reglamento (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinio gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo įgyvendinimo taisyklės dėl ekologinės gamybos, ženklinimo ir kontrolės nuostatos (Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007, 2007; Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008, 2008). Ekologinį ūkininkavimą taip pat reglamentuoja ir kiti ES bei nacionaliniai teisės aktai, kurių vienas svarbiausių Lietuvoje yra Ekologinio žemės ūkio taisyklės, kurios kiekvienais metais tvirtinamos LR žemės ūkio ministro įsakymu.

Šios taisyklės ir reglamentai privalomi visiems ūkio subjektams, auginantiesiems, tvarkantiems, sertifikuojan-

tiems ekologišką žemės ūkio ir maisto produkciją. Visų šių teisės aktų nuostatų privalu laikytis ir norint importuoti ekologišką produkciją į ES šalis.

Ekologinės gamybos sistema yra sertifikuojama ir akredituojama, o pagaminta produkcija ženklinama atitinkamais ženklais. Tai gali atlikti nacionalinės sertifikavimo įstaigos arba gali būti pasitelkiamos kitų šalių sertifikavimo organizacijos. Šalyje gali būti ne viena, o kelios sertifikavimo įstaigos. Jų skaičius nėra ribojamas. Lietuvoje šiuo metu tokio pobūdžio darbus atlieka viešoji įstaiga „Ekoagros“, kuri yra vienintelė ekologinės gamybos sertifikacijos organizacija Lietuvoje. „Ekoagros“ įkūrimas buvo būtinybė, siekiant įgyvendinti sertifikavimo įstaigoms keliamus reikalavimus, būti nešališkiems, atsakingiems už savo sprendimus, susijusius su reikalingų dokumentų išdavimu. Ji įkurta 1997 m. kovo 14 d. Steigėjais tapo Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir sveikatos apsaugos ministerijos. 1997 m. gegužės – rugpjūčio mėnesiais buvo atlikti pirmieji ūkių sertifikavimo darbai. Prieš tai ekologinių ūkių sertifikavimo darbus atliko Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrijos „Gaja“ atstovai.

2000 m. gruodžio 28 d. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro įsakymu Nr. 375 VŠĮ „Ekoagros“ buvo pavesta vykdyti sertifikacijos įstaigos funkcijas pagal patvirtintas Ekologinio žemės ūkio taisykles. 2000 m. VŠĮ „Ekoagros“ suteikta IFOAM Akreditacijos tarnybos (IOAS) akreditacija, o nuo 2005 m. yra akredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos. 2010 m. VŠĮ „Ekoagros“ perakredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos ir išplėsta akreditavimo sritis penkerių metų laikotarpiui. Nuo 2006 m. vasario 1 d. veiklą pradėjo „Ekoagros“ Telšių ir Utenos filialai bei suformuota šiandieninė sertifikacijos įstaigos struktūra (1 pav.). Šiuo metu VŠĮ „Ekoagros“ dirba ekologinės augalininkystės, gyvulininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, laukinės augalijos rinkimo, maisto produktų sertifikavimo ir pagalbinių medžiagų, skirtų ekologiinei gamybai, patvirtinimo srityse.

1 pav. Sertifikavimo organizacijos VŠĮ „Ekoagros“ struktūra

Atskirų sričių sertifikavimo sistemos yra griežtai apibrėžtos ir reglamentuotos, kurių privalu griežtai laikytis. Pastoviai tikrinama ar jų laikomasi sertifikavimo procese.

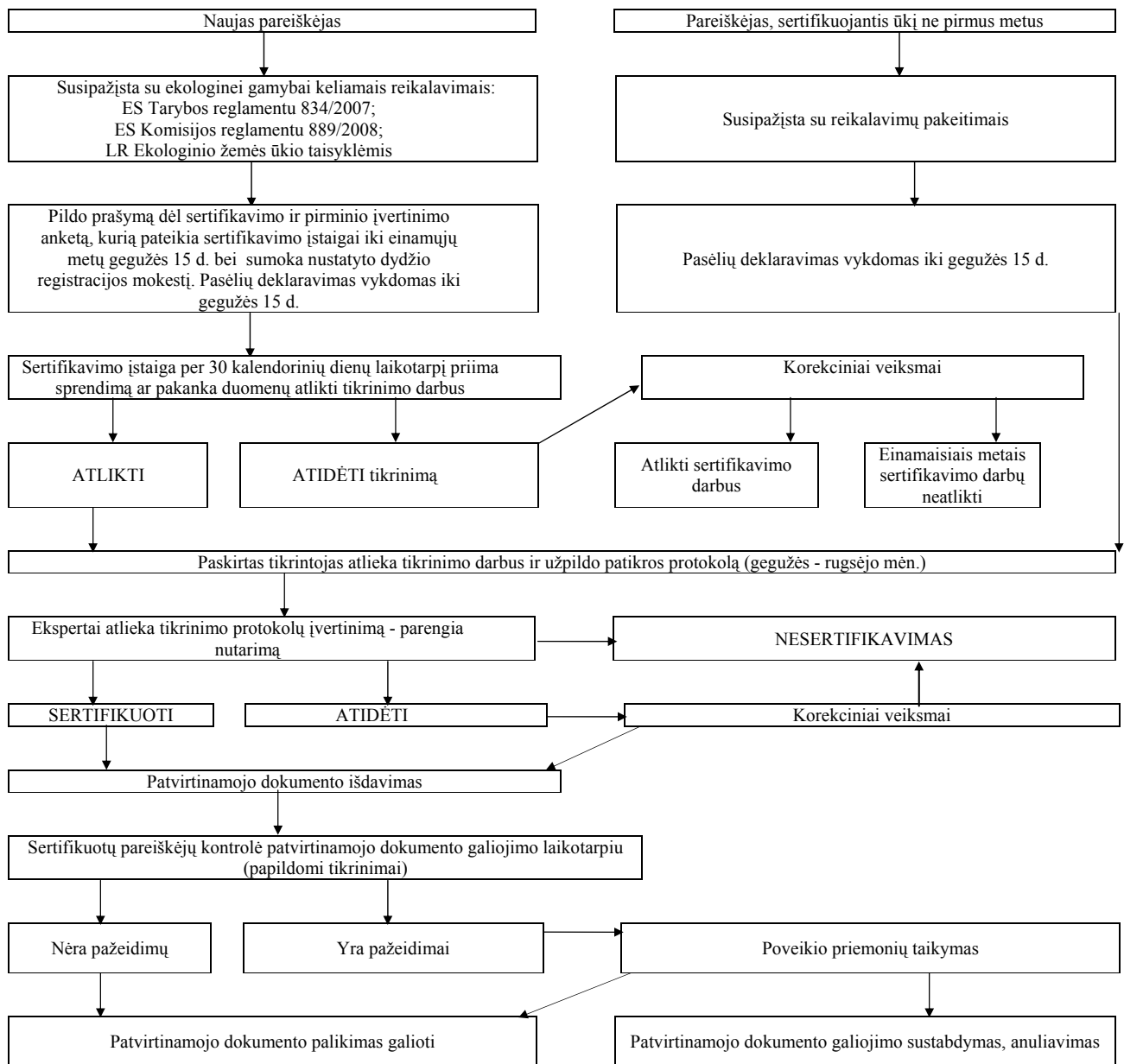
Pateikiamos VŠĮ „Ekoagros“ patvirtintos ir naudojamos augalininkystės ir gyvulininkystės bei produktų tvarkymo sertifikavimo sistemų schemas (2 ir 3 pav.). Šioms sertifikavimo sistemų schemoms yra pritaręs Nacionalinio akreditacijos biuras prie LR Aplinkos ministerijos. Pagal jas šiuo metu sertifikuojami ekologinės augalininkystės ir gyvulininkystės ūkiai bei produktų tvarkymo įmonės.

Ūkiams bei įmonėms, kurios atitinka keliamus reikalavimus, išduodami atitinkami Patvirtinamieji dokumentai, kuriuose nurodoma, kad subjektai, gavę šį dokumentą, užsiima ekologine gamyba. Patvirtinamasis dokumentas sertifikavimo įstaigos išduodamas ir galioja tik tais metais užaugintai produkcijai ir (arba) ankstesnių metų produkcijos likučiams.

Nesutinkantys pareiškėjai su VŠĮ „Ekoagros“ sprendimais dėl ekologinės gamybos sertifikavimo, per 30 kalendorinių dienų nuo sprendimo priėmimo dienos turi teisę kreiptis į sertifikacijos įstaigos apeliacinę komisiją dėl sertifikavimo įstaigos sprendimo peržiūrėjimo.

Taip pat sertifikacijos įstaigos sprendimai, veiksmai ar neveikimas gali būti skundžiami Lietuvos Respublikos administracijos bylų teisenos įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka.

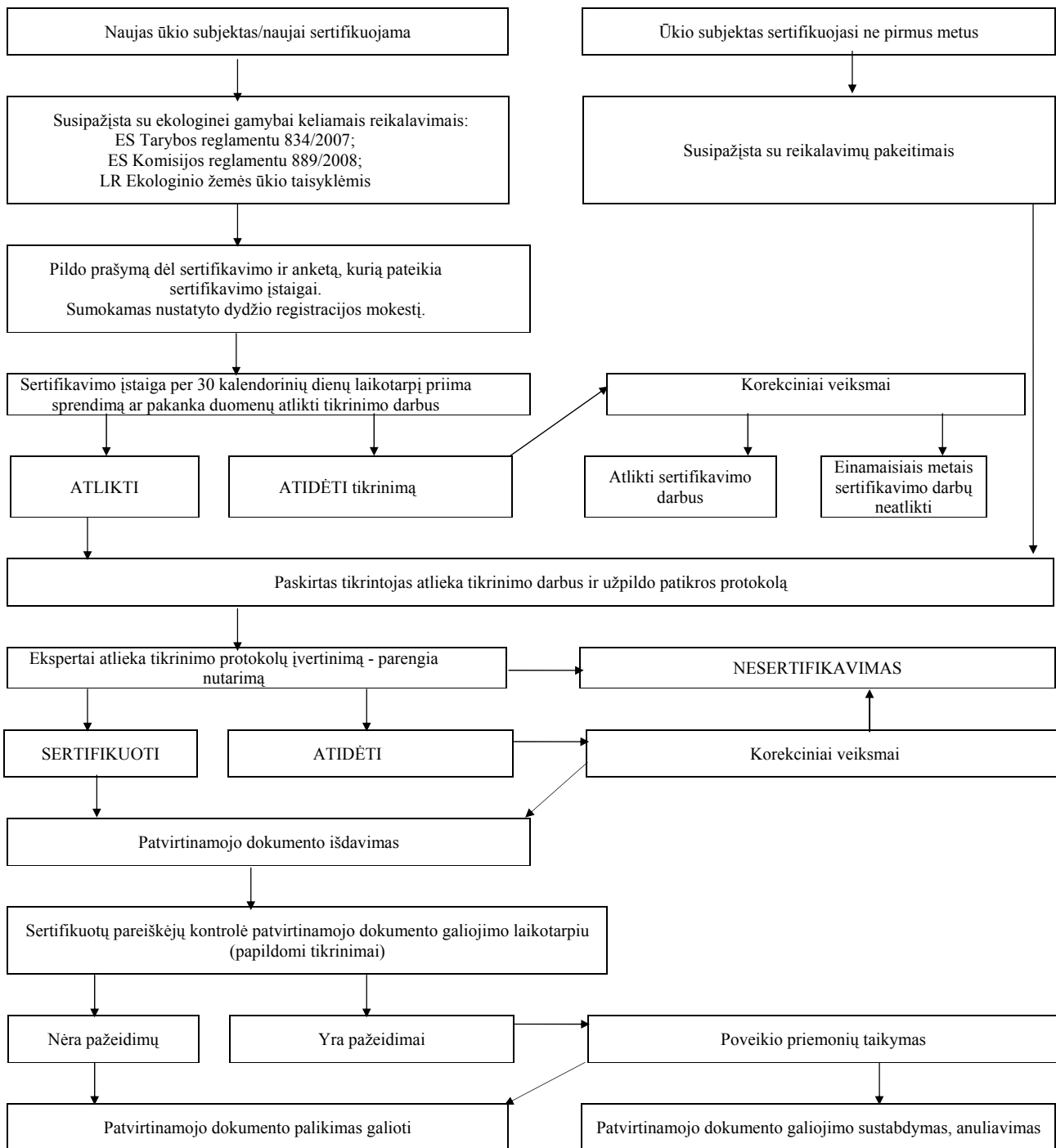
Pagaminti ekologiški produktai turi būti atitinkamai paženklininti, o ženklinimas turi atitikti privalomuosius ir ekologinei gamybai keliamus ženklinimo reikalavimus. Terminas „Ekologiškas“ yra įteisintas ES ir Lietuvos teisės aktuose. Ekologiškais produktais gali būti tik sertifikuoti vienos iš ES sertifikavimo organizacijos žemės ūkio ir maisto produktai, kurie tokiu būdu auginami, perdirbami, ženklinami ir realizuojami pagal griežtus teisės aktuose nustatytus reikalavimus.

2 pav. Ekologinės augalininkystės ir gyvulininkystės sertifikavimo sistema

Ekologiškai išauginti produktai iki šiol buvo ženklunami labai įvairiai, kiekvienoje šalyje buvo vienas ar keli tokio pobūdžio ženklai. ES nutarta įvesti vieningą ekologiškų produktų ženklinimo sistemą. Nuo 2010 liepos 1 d. ES pagaminti ir supakuoti ekologiški produktai ženklunami vieningu ženklu (4 pav.). Iki 2012 liepos 1 d. buvo leidžiama dar ženklinėti senuoju bendrijos ekologiškų produktų identifikavimo ženklu (5 pav.). Lietuvoje pagaminti ekologiški produktai yra privalomai

ženklunami nacionaliniu ekologiškų produktų ženklu „Ekologinis žemės ūkis“ (4 ir 5 pav.). Iki 2010 sausio 1 d. ekologiški produktai buvo ženklunami ženklu „EKOagros“, kuris yra sertifikavimo organizacijos „Ekoagros“ logotipas (6 pav.). Šiuo metu šiuo ženklu ekologiški produktai neženklunami. Ekologinės produkcijos ženklinimo suvienodinimas ES šalyse įves žymiai didesnę aiškumą vartotojams, jie bus mažiau klaidinami ir turės didesnę pasirinkimo laisvę.

3 pav. Ekologiškų produktų tvarkymo sertifikavimo sistema

4 pav. Ekologinės gamybos ženklavimas, kuris galioja nuo 2010 07 01 d.

5 pav. Ekologinės gamybos ženklavimas, kuris galiojo iki 2012 07 01 d.

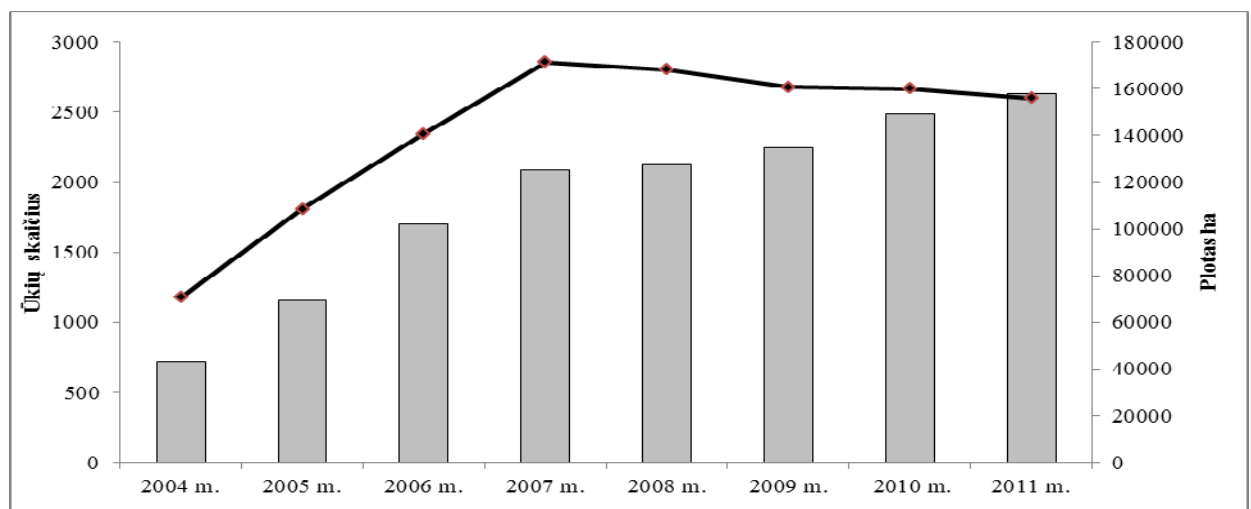
6 pav. Ekologinės gamybos ženklavimas, kuris galiojo iki 2010 01 01 d.

Ekologinio ūkininkavimo plėtra Lietuvoje buvo pakankamai sparti, o Lietuvai įstojus 2004 m. gegužės 1 d. į ES ji dar paspartėjo. Jau 2004 m. Lietuvoje buvo sertifikuoti 1178 ekologinės gamybos ūkiai arba 478 vnt. ir 68,3 proc. daugiau, palyginti su 2003 m. Ekologinės gamybos ūkių didėjo iki 2007 m. kaip buvo sertifikuoti 2855 ūkiai. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam didelės įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir gerokas išmokų dydžio sumažėjimas. 2011 m. sertifikuota 2598 ūkis, palyginti su 2007 m. ūkių skaičius sumažėjo 257 vnt. arba 9,0 proc. Tuo tarpu vertinant ploto, kuriame buvo ūkininkaujama ekologiškai, pokyčius galima pastebėti atvirkščią tendenciją, kad skirtingai nuo ūkių skaičiaus jis ir toliau

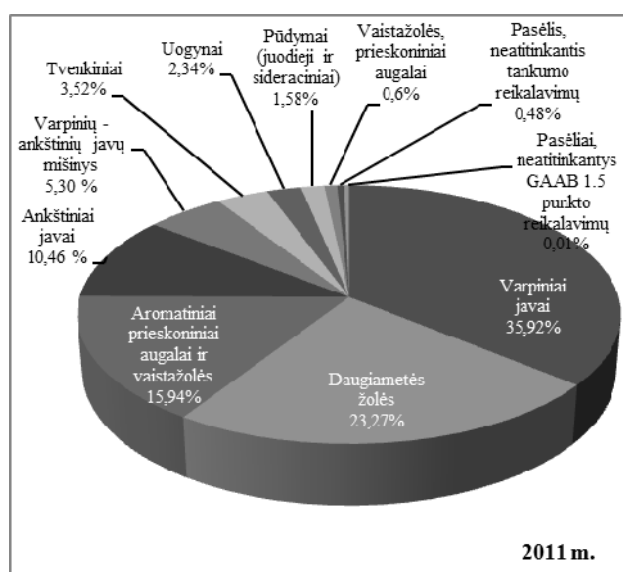
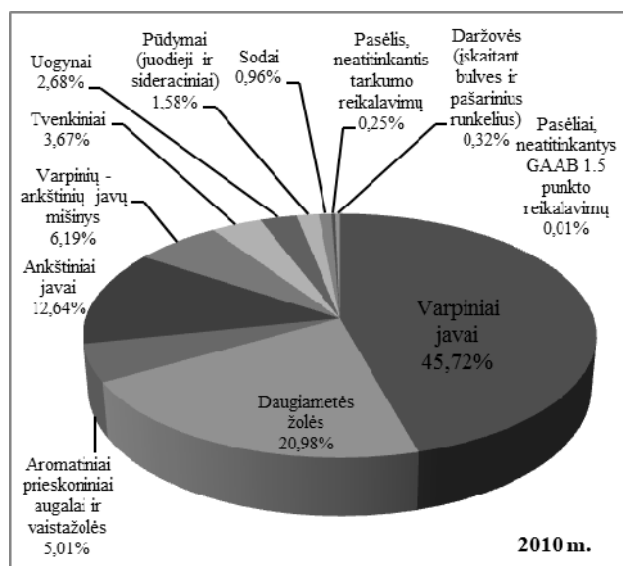
didėjo. Nuo 1997 iki 2004 m. ekologinės gamybos ūkių plotas padidėjo nuo 1568 iki 23289 ha arba 14,85 karto. 2011 m. iš viso buvo sertifikuota 157995 ha arba 8899 ha ir 5,97 proc. daugiau nei 2010 m. Ekologiniai ūkiai stambėja ir iš intensyvaus į ekologinį ūkininkavimą pereina pakankamai stambūs intensyvios gamybos ūkiai. Sąlygos ekologinės žemdirbystės plėtrai Lietuvoje yra palankios ir plėtros tempai priklausys nuo ES ir Lietuvos agrarinės politikos. Įstojus Lietuvai į ES ekologinės gamybos plėtra labai priklauso nuo mokamų kompensacinių išmokų dydžio (7 pav.).

Didėjant ekologiškų produktų gamybos apimtims, keitėsi ir ekologinės gamybos ūkių pasėlių struktūra. Jai 2002–2003 m. Lietuvos ekologinės gamybos ūkių pasėlių struktūroje vyravo žalienos, tai 2004–2005 m. jau pradėjo vyrauti varpiniai ir ankštiniai javai. Vertinant Lietuvos ekologinės gamybos ūkių pasėlių struktūros pokyčius 2005–2010 m. nustatyta, kad esminių pokyčių pasėlių struktūroje per tą laikotarpį neįvyko. Tiek 2005 tiek ir 2010 m. pasėlių struktūroje dominuoja varpiniai javai, daugiametės žolės, ankštiniai javai bei ankštinių ir varpinių javų mišiniai. Palyginus 2010 ir 2011 m. ekologinių ūkių pasėlių struktūrą galima pastebėti, kad 2011 m. labai padidėjo aromatinių prieskoninių augalų ir vaistažolių plotai. Jei 2010 m. pasėlių struktūroje jie sudarė 5,01, tai 2011 m. net 15,94 proc. (8 pav.). Tokio padidėjimo priežastis buvo juodųjų (*Brassica nigra*) ir rudųjų (*Brassica juncea*) garstyčių priskyrimas aromatinių prieskoninių augalų ir vaistažolių grupei bei žymiai padidėjusi kompensacinė išmoka už jų auginimą. 2012 m. LR žemės ūkio ministro įsakymu tai buvo pakeista ir juodųjų bei rudųjų garstyčių plotai perkelti į javų grupę bei sumažintos kompensacinės išmokos. 2012 m. juodųjų ir rudųjų garstyčių plotai iš karto gerokai sumažėjo. Kompensacinių išmokų dydis gali tyrėti ir turi esminę įtaką pasėlių struktūros pokyčiams.

Lietuva patenka į didžiausių ekologiškų grūdų augintojų dešimtuką pasaulyje. Lietuvos ekologinės žemdirbystės sistemoje labai menkai išvystyta ekologinė gyvulininkystė, kurią artimiausioje ateityje planuojama finansiškai daugiau remti ir skatinti jos plėtrą (Bučienė, Šlažas, 2010; Pekarskas et al., 2011).

7 pav. Ekologinės gamybos ūkių skaičiaus ir sertifikuoto ploto kitimas 2004–2011 m.

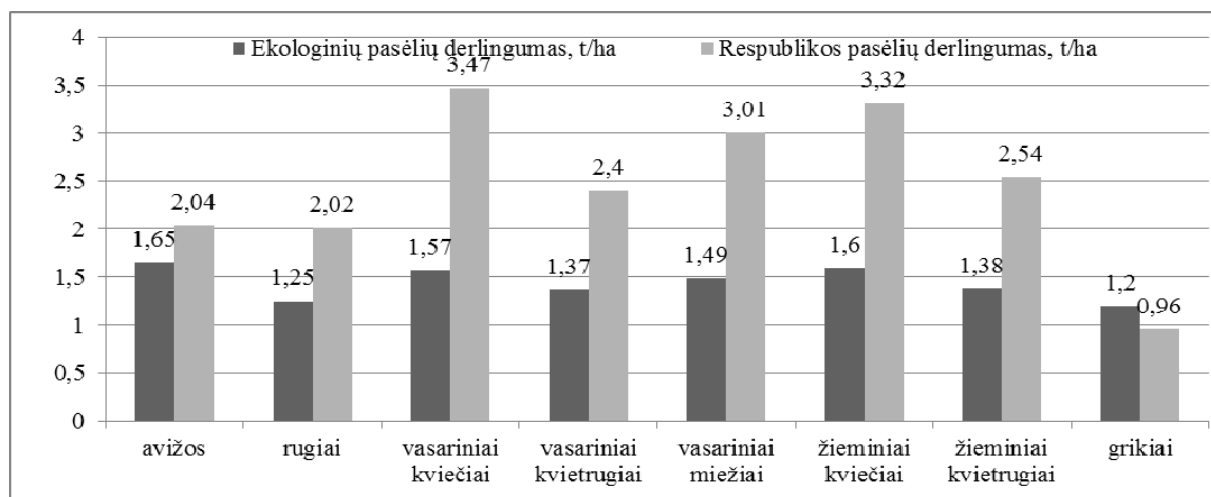
8 pav. Sertifikuotų pasėlių struktūra 2010–2011 m.

Lietuvoje išauginti dideli ekologiškų javų grūdų kiekiai įvairių firmų yra superkami ir eksportuojami į užsienį. Ekologiškų grūdų paklausa rinkoje yra didelė,

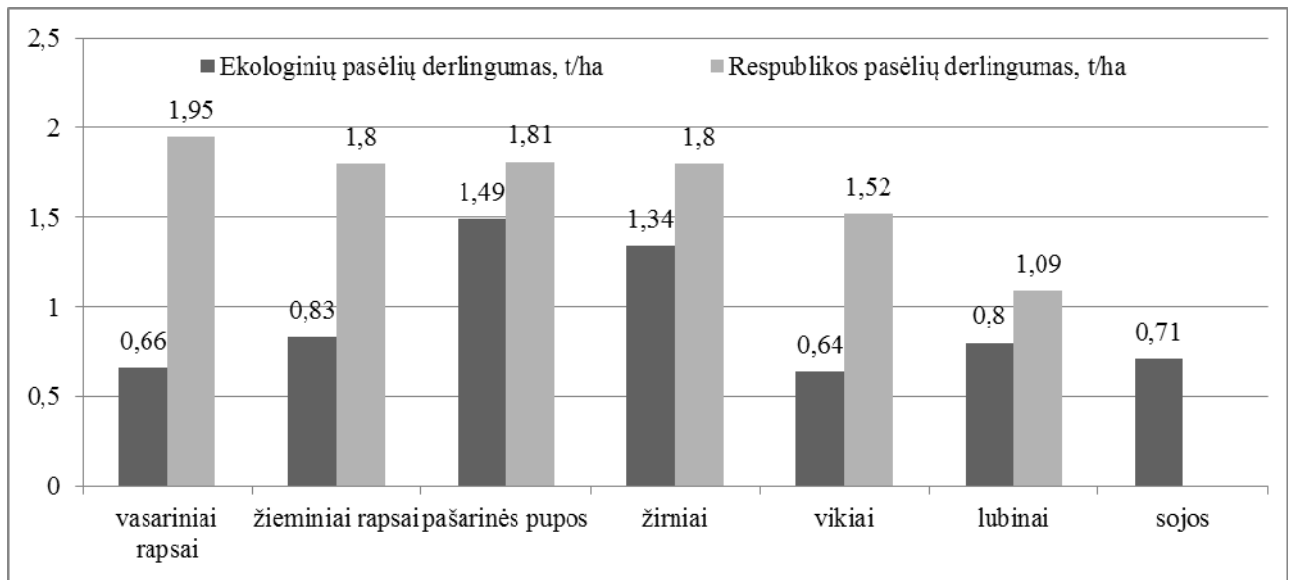
mokama gera kaina ir tai Lietuvos ekologinius ūkininkus skatina užsiimti šia veikla. Labai mažai auginama rinkoje paklausių ekologiškų bulvių, daržovių ir vaisių, kuriais šiuo metu nepatenkinama ir vietinė rinka.

Ekologiškai ūkininkaujant išauginami žymiai mažesni žemės ūkio augalų derliai nei juos auginant intensyviai, nes ekologiniam ūkininkavimui keliami labai griežti reikalavimai, griežtai draudžiama naudoti sintetines trąšas ir pesticidus. Dėl to ekologinėje žemdirbystėje ūkininkams ir mokamos kompensacinės išmokos už negautą derlių ir pajamas. Vertinant VŠĮ „Ekoagros“ specialistų pateiktus ekologinės gamybos ūkiuose išaugintų varpinių javų derlingumo duomenis ir juos palyginus su respublikos javų derlingumo duomenimis, matome, kad ekologinės gamybos ūkiuose išauginama žymiai mažesni jų derliai. Tik auginant grikius ekologiniuose ūkiuose gautas didesnis derlius nei vidutinis Lietuvoje. Tokia pat situacija ir auginant rapsus bei ankštinius javus (9 ir 10 pav.).

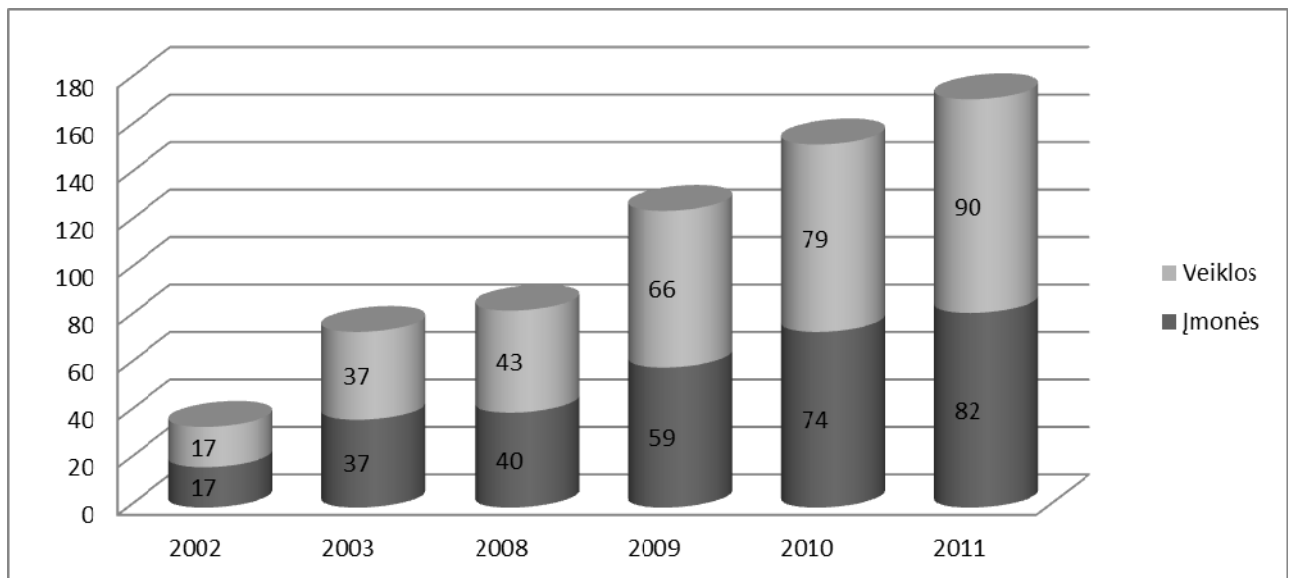
Lietuvos ekologinės gamybos sistemoje svarbią vietą užima ekologiškų produktų perdirbimas. Įmonių, kurios užsiima ekologiškų produktų perdirbimu pastoviai didėja. Jai jų 2002 m. buvo sertifikuota 17, tai 2011 m. net 82. Atitinkamai didėjo ir užsiimamų veiklų skaičius nuo 17 2002 m. iki 90 2011 m. (11 pav.) Sertifikuota 16 perdirbėjų ūkyje: 7 vaistažolių ir jų mišinių, po du aliejaus, sulčių, grūdų ir daržovių perdirbėjus bei vienas mėsos produktų gamintojas. Taip pat sertifikuota 6 įmonės užsiimančios didmenine prekyba, 2 viešo maitinimo įmonės, 16 ūkio subjektų užsiima grūdų prekyba, po šešis daržovių bei uogų ir vaisių perdirbėjus, 12 vaistažolių džiovintojų, iš jų 7 arbatų gamintojai ir t.t. Sertifikuoti 6 pieno gamintojai: po tris įmones gamina pieną ir sūrius, dvi jogurtus, po vieną varškės produktus ir pieną. Šis skaičius įmonių, kurios nori užsiimti ekologine gamyba, nuolat didėja. Tai labai skatintinas procesas, nes ūkiuose išauginta žemės ūkio produkcija ar natūralioje gamtose surinkti augalai tampa žaliava gaminti įvairiems produktams, kurių asortimentas šiuo metu Lietuvoje nėra didelis, o paklausa begalinė. Deja Lietuvoje pagaminamų ekologiškų produktų kiekis nėra didelis, kad būtų tenkinami didelių prekybos tinklų poreikiai.

9 pav. Varpinių javų grūdų derlingumas, 2011 m.

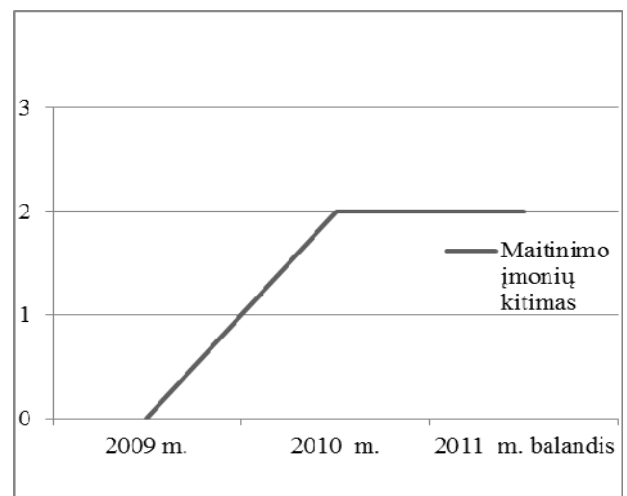
10 pav. Rapsų ir ankštinių javų derlingumas, 2011 m.

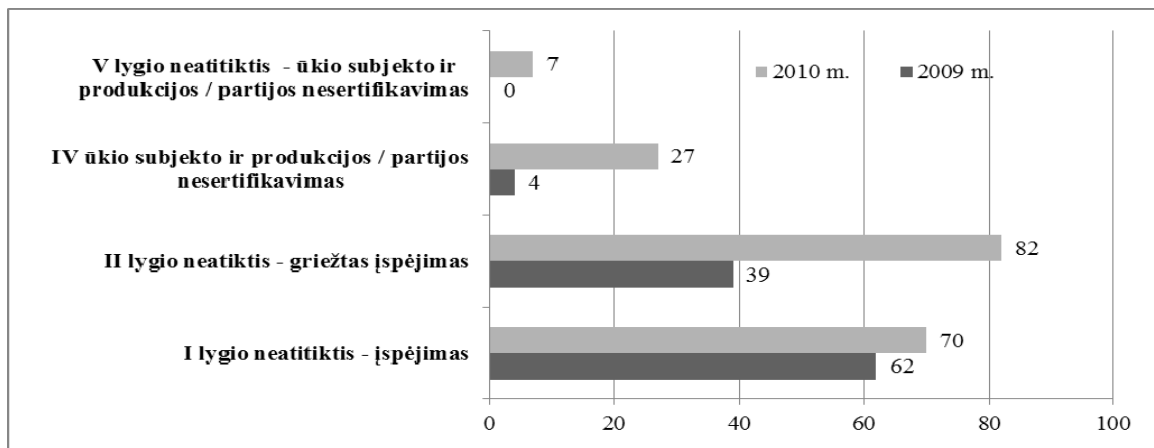
11 pav. Ekologiškų produktų perdirbimo įmonių ir veiklų skaičiaus kitimas Lietuvoje

Dažniausiai prekybos tinklų parduotuvėse parduodami importuoti ekologiški produktai. Situacija palengva keičiasi. Lietuvoje išauginta ekologiška produkcija ir pagaminti produktai dažniausiai parduodami tiesiai ūkyje, mugėse, parodose, plinta internetinė prekyba, nemažai javų grūdų eksportuojama, dalis parduodama ir prekybos įmonėse. Šioje kryptyje ekologinis ūkininkavimas turi labai dideles perspektyvas.

Lietuvoje 2011 m. sertifikuotos dvi maitinimo įmonės. Ekologiškų patiekalų sertifikavimo reikalavimai nesiskiria nuo ekologiškų produktų sertifikavimo, tik yra keli papildomi. Lietuvoje ekologiško maitinimo sritis nėra populiari tarp sertifikuojamų veiklų. Yra sertifikuoti ekologiški patiekalai: košės (avižinių dribsnių, manų-sėlenų, perlinių kruopų, grikių kruopų), sriubos (žirnių, burokėlių, šviežių kopūstų, pieniška perlinių kruopų, pieniška grikių kruopų), bulvienė su ryžiais ir bulvių plokštainis su grietine (12 pav.)

12 pav. Maitinimo įmonių skaičiaus kitimas

13 pav. Neatitikčių pasiskirstymas 2009-2010 m.

Ekologinės gamybos procesas Lietuvoje tikrinamas griežtai, laikantis pakankamai sudėtingų procedūrų ir reikalavimų, kad į rinką nepatektų neekologiškų produktų. Pagal Ekologinio žemės ūkio taisyklės sertifikavimo įstaiga savo nustatyta tvarka kasmet atlieka ne mažiau kaip 15 proc. visų ūkio subjektų papildomų patikrų vietoje. Taip pat siekdama nustatyti, ar laikomasi ekologinei gamybai teisės aktuose nustatytų reikalavimų, sertifikavimo įstaiga kasmet iš ne mažiau kaip 3 proc. visų pateikusių paraiškas gauti nutarimo išrašą ir (arba) parvartinamąjį dokumentą ūkio subjektų savo nustatyta tvarka paima mėginių, pirmumą teikdama rizikingiausiai grupei priskirtiems subjektams. 2010 m. iš 2787 sertifikuoti pageidaujančių ūkio subjektų ištirti pagaminti produktai iš 103 ūkio subjektų, tai sudarė 3,7 proc. nuo visų pageidaujančių sertifikuotis. Buvo paimti 108 ėminiai, kurių ištirta 102 ir 39 ėminiuose iš 24 ūkio subjektų nustatyti neleistinų medžiagų kiekiai. Taip pat buvo ištirti 47 pieno ėminiai iš 37 ūkio subjektų ir 7 ėminiuose iš 6 ūkio subjektų nustatytos neleistinos medžiagos. Nustačius įvairaus lygio pažeidimus VŠĮ „Ekoagros“ taiko įvairaus lygio neatitiktis:

- I lygio neatitiktis šalinimo nurodymas – įspėjimas, taikant 30 kalendorinių dienų terminą neatitiktčiai pašalinti;
- II lygio neatitiktis šalinimo nurodymas – griežtas įspėjimas, taikant 30 kalendorinių dienų terminą neatitiktčiai pašalinti;
- III lygio neatitiktis šalinimo nurodymas – vertinamos rūšies / srities / ūkio dalies / ūkio ar produkcijos nesertifikavimas taikant IV ir V lygio poveikio priemonę nurodant 30 kalendorinių dienų terminą neatitiktčiai pašalinti ir pareiškėjo iniciatyva papildomam mokamam tikrinimui atlikti;
- IV lygio poveikio priemonė – produkcijos nesertifikavimas;
- V lygio poveikio priemonė – vertinamos rūšies / srities / ūkio dalies / ūkio ir produkcijos nesertifikavimas.

Skirtingais metais nustatoma skirtingas kiekis įvairaus pobūdžio pažeidimų ir taikomos įvairaus lygio sankcijos (13 pav.). VŠĮ „Ekoagros“ duomenimis 2011 m. dėl neleistinų ekologinėje gamyboje medžiagų panaudojimo nesertifikuoti 16 ūkių (1224 ha) ir 3 perdirbimo ūkio subjektai.

Jei ekologinės gamybos vienetą dėl neleistinų ekologinėje gamyboje naudoti medžiagų panaudojimo buvo pritaikyta sertifikavimo įstaigos aukščiausio lygio neatitiktis, toks ekologinės gamybos vienetas du sertifikavimo sezonus turi būti nesertifikuojamas, o taip pat turi būti gražinamos iki tol išmokėtos kompensacinės išmokos už ekologinę gamybą. Sankcijos yra griežtos, bet kiekvienais metais nustatomi

įvairaus lygio pažeidimai. Dalis ūkininkaujančių ir gaminančių produkciją mano, kad gali lengvai apgauti sertifikavimo procedūrą, bet daugumai tenka nusivilti ir stipriai nukentėti finansiškai.

Išvados

Lietuvoje ekologinę gamybą sertifikuoja viena įstaiga VŠĮ „Ekoagros“, kuri įkurta 1997 m. kovo 14 d. Iki tol ūkių sertifikavimą vykdė Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrija „Gaja“. Nuo 2005 m. „Ekoagros“ yra akredituota Nacionalinio akreditacijos biuro prie LR aplinkos ministerijos, o 2010 m. ji perakredituota ir išplėsta akreditavimo sritis penkerių metų laikotarpiui. Dirbama ekologinės augalininkystės, gyvulininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, laukinės augalijos rinkimo, maisto produktų sertifikavimo ir pagalbinių medžiagų, skirtų ekologinei gamybai, patvirtinimo srityse. Yra patvirtintos ir akredituotos atskirų sričių sertifikavimo sistemos, kurių griežtai laikomasi.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą bei gerokai padidėjus kompensacinėms išmokoms už ekologinį ūkininkavimą, paspartėjo ir ekologinio ūkininkavimo plėtra. Ekologinės gamybos ūkių didėjo iki 2007 m. Po šių metų pastebima ekologinės gamybos ūkių skaičiaus mažėjimo tendencija. Tam didelės įtakos turėjo pasikeitusi kompensacinių išmokų už ekologinį ūkininkavimą mokėjimo tvarka ir gerokas išmokų dydžio sumažėjimas. Skirtingai nuo ūkių skaičiaus plotas, kuriame ūkininkaujama ekologiškai ir toliau didėja. Kompensacinių išmokų dydis turi didelės įtakos ekologinės gamybos plėtrai Lietuvoje. Ekologinė gamyba Lietuvoje yra perspektyvi ūkio šaka ir turi geras perspektyvas plėstis.

Ekologinės gamybos ūkiuose išauginama žymiai mažesni varpinių ir ankštinių javų bei rapsų derliai nei vidutiniškai Lietuvos ūkiuose. Tik auginant grikius ekologiniuose ūkiuose gautas didesnis derlius nei vidutiniškai Lietuvoje.

Lietuvos ekologinės gamybos sistemoje svarbią vietą užima ekologiškų produktų perdirbimas. Įmonių, kurios užsiima ekologiškų produktų perdirbimu pastoviai didėja. Jai jų 2002 m. buvo sertifikuota 17, tai 2011 m. net 82. Atitinkamai didėjo ir užsiimamų veiklų skaičius nuo 17 2002 m. iki 90 2011 m. Yra sertifikuotos dvi maitinimo įmonės. Tai viena iš perspektyviausių ekologinės gamybos plėtros sričių. Lietuvoje ekologiška produkcija ženklina pagal nustatytas ES ir nacionalinių teisės aktų reikalavimus.

Skirtingais metais nustatoma skirtingas kiekis įvairaus pobūdžio pažeidimų ir taikomos įvairaus lygio sankcijos. VŠĮ „Ekoagros“ duomenimis 2011 m. dėl neleistinų ekologinėje

gamyboje medžiagų panaudojimo nesertifikuoti 16 ūkių (1224 ha) ir 3 perdirbimo ūkio subjektai.

Literatūra

- Bučienė, A., Rindokienė, L. (2010). The supply, demand and consumption of ecological food products in Lithuania's sea-shore region. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 3 (19), pp.254–261.
- Bučienė, A., Šlažas, M. (2010). Ekologinio ūkininkavimo plėtros Suomijoje ir Lietuvoje palyginimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 2 (11), pp.162–176.
- Eidukevičienė, M., Bučienė, A. (2005). Ekologiškų maisto produktų rinkos susidarymas Vakarų Lietuvoje. *Tiltai* 2, pp.45–54.
- Liivaaak, P. (1999). Market and marketing of organic food products in Europe. *Proceedings of the international seminar "Organic agriculture: theoretical and practical approach"*, pp.6–18., Lithuanian University of Agriculture.
- Kriščiukaitienė, I., Namiotko, V. (2012). Ekologinio ūkininkavimo sąlygų palyginimas ES šalyse. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* 2 (31), pp.86–95.
- Pekarskas, J., Kazlienė, O., Gavenauskas, A. (2007). Ekologinis ūkininkavimas Lietuvoje. *Vadyba* 2 (11), pp.197–200.
- Pekarskas, J., Kazlienė, O., Gavenauskas, A. (2008). Ekologinio ūkininkavimo problemos ir perspektyvos Lietuvoje. *Vadyba* 2 (13), pp.135–138.
- Pekarskas, J., Raškauskienė, A., Bartkevičius, E., Gavenauskas, A., Kazlienė, O. (2011). Organic Animal Husbandry, Fishery and Apiculture Development in Lithuania. *Rural development 2011: proceedings* 5 (1), pp. 172–177.
- Ramanauskienė, J., Gargasas, A. (2008). Ekologiškos produkcijos tiekimo rinkai bei realizavimo galimybės ir perspektyvos. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai* 12 (1), pp.142–151.
- Rutkovienė, V., Garliauskienė, G. (2007). Ekologiškų maisto produktų paklausą lemiantys veiksniai. *Žemės ūkio mokslai* 14 (2), pp.66–71.
- Skulskis, V., Girgždienė, V. (2009). Ekologiškų maisto produktų vartojimas ir jį skatinantys informaciniai šaltiniai Lietuvoje. *Žemės ūkio mokslai* 16 (3–4), pp.154–161.
- Skulskis S. (2010). Ekologinio ūkininkavimo veiksmų modeliavimas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* 3 (22), pp.140–158.
- Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo ir panaikinantis Reglamentą (EEB) Nr. 2092/91 (OL L 189, 2007 7 20, p. 1). [Žiūrėta spalio 14 d., 2012], <http://eur-lex.europa>.
- Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008 kuriuo nustatomos išsamios Tarybos reglamento (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo įgyvendinimo taisyklės dėl ekologinės gamybos, ženklinimo ir kontrolės (OL L 250, 2008 9 18, p. 1). [Žiūrėta spalio 14 d., 2012], <http://eur-lex.europa>.

EKOLOGINĖS ŽEMDIRBYSTĖS SISTEMA LIETUVOJE: SERTIFIKAVIMAS, VADYBA, PLĖTRA IR PERSPEKTYVOS

Summary

There is analyzed the current state of organic production and certification system in Lithuania. There is in Lithuania one certification body PI Ekoagros, which was founded in 1997, 14th of March, and its founders are Ministries of Agriculture and Health care of Lithuanian Republic. Community of organic farming "Gaja" was responsible for the certification of organic farms until then. Ekoagros is accredited by the National Accreditation Bureau since 2005 under the Ministry of Environment; in 2010 it was reaccredited, expanded scope of accreditation for five years. Currently PI Ekoagros working in the fields of certification of organic crop production, animal husbandry, beekeeping, fishery, wild collection, food products and approval of auxiliary materials for organic production. There are separate approved certification systems, which strictly are kept during the certification process. Lithuania had different labels for organic products, and now they labelled in accordance with EU and national legislation. Lithuania's accession to the European Union as well as considerable increased compensation payments for organic farming accelerated expansion of organic farms. In 2004 there has been certified 1178 organic farm or by 478 units and 68.3 percent more compared with 2003. Number of organic farms was growing until 2007, then was certified 2855 organic farms. Then, the observed number of organic farms took a downward trend. This was affected by the change in compensation payments order and significant decrease of payments. Area of organic land, unlike a number of farms, continued to grow. The amount of compensation payments had a significant impact on the development of organic farming in Lithuania. Organic production in Lithuania is a viable agricultural industry and has good prospects for expansion. There are significantly lower yields of cereals, legumes and rapeseed in organic farms than the average Lithuanian farms. Only in buckwheat organic farms received higher yields than the average in Lithuania. Processing of organic production is prominent in the system of organic farming. The number of enterprises involved in the processing of organic products is increasing. There were certified 17 of them in 2002, while in 2011 – 82. Accordingly, the number of carried out activities increased from 17 in 2002 to 90 in 2011. There are two certified catering company. Organic production process in Lithuania checked strictly in accordance with established procedures and legal norms. According to the rules of organic agriculture certification body annually by at least 15 percent of all operators carrying out further checks on the spot, and every year from at least 3 percent all submitted applications for traders, take samples, give priority to the group assigned to risky entities. Different year, different set of points various violations and apply different levels of sanctions. According the PI Ekoagros data in 2011 because the unauthorized use of materials in organic production there was uncertified 16 farms (1224 ha) and 3 processing operators.

KEY WORDS: organic farming, certification system, labelling, development, prospects.

Juozas Pekarskas, biomedicinos mokslų daktaras, docentas, Aleksandro Stulginskio universiteto Miškų ir ekologijos fakulteto Aplinkos ir ekologijos instituto Agroekologijos centro vadovas. Adresas: Kauno rajonas, Akademija Pilėnų 2-11, LT-53361 Tel. +37067103671. El. paštas: juozas.pekarskas@asu.lt.

Anželika Raškauskienė, biomedicinos mokslų daktarė, Aleksandro Stulginskio universiteto Miškų ir ekologijos fakulteto Aplinkos ir ekologijos instituto docentė, Agroekologijos centro mokslo darbuotoja. Adresas: Studentų g. 11, LT-53361 Akademija, Kaunas r. Tel./faks.: 8 37 752224, el. paštas: Anzelika.Raskauskiene@asu.lt.

Algirdas Gavenauskas, biomedicinos mokslų daktaras, Aleksandro Stulginskio universiteto Miškų ir ekologijos fakulteto Aplinkos ir ekologijos instituto docentas. Adresas: Studentų g. 11, LT-53361 Akademija, Kaunas r. Tel./faks.: 8 37 752224, el. paštas: Algirdas.Gavenauskas@asu.lt.

Tomas Demikis, sertifikacijos organizacijos VšĮ „Ekoagros“ kokybės vadovas. Adresas: K.Donelaičio g. 33/A.Mickevičiaus g. 48, LT-44240, Kaunas. Tel. 8 37 203181. El. paštas: ekoagros@ekoagros.lt